

blem, idet både korbuen og gavltrekanten revner. For at forstærke muren er der på vestsiden af murens nordre del opført en halvstensskalmur i munkesten i en ikke-erkendelig skiftegang (jf. fig. 22). Korbuen er sandsynligvis også ommuret, og taggavlen, som endnu har svære revner, er blevet ommuret med en trekantet forstærkning på midten. En halvandenstenstykk mur er indsat i stedet for den oprindelige helstenstykke. I fortykkelsen var der en åbning ind til korets loft, hvis vanger er bevaret i tre skifters højde nederst i den nuværende yngre åbning. Gavltrekantens vestside er desuden blevet omfuguet og repareret adskillige gange gennem årene (jf. fig. 20).

Ved vestforlængelsens vestgavls nordlige hjørne stod formentlig en *†stræbepille*, af hvilken der findes et ca. 1 m bredt og ca. 5 m højt aftryk på gavlen (jf. fig. 9 og 11). Hvorvidt den er samtidig

med forlængelsen, kan ikke afgøres, men den må være nedrevet ved tårnets opførelse i første halvdel af 1600-tallet (s. 3755). En revne på skibets nordmur ca. 40 cm fra vesthjørnet kan tyde på, at gavlen har sætningskader som triumfmuren (jf. s. 3754) og derfor har haft brug for støtte.

Eftermiddelalderlige tilføjelser. En *prædikestolsopgang* blev inden 1589 brudt gennem triumfmurens søndre murværk (jf. fig. 22).¹³ Åbningen er omtrent rundbuet mod øst med en fladbuet niche mod vest. En del af korhælvets østlige skjoldbue blev hugget bort for at etablere opgangen.

Et *tårn af bindingsværk* blev i 1600-tallets første halvdel tilføjet ved skibets vestgavl, hvorved *†stræbepillen* blev revet ned (jf. ovf.). Tårnet fandtes ikke 1589 og omtales første gang 1665.³⁵ Tårnet er opført i kraftigt bindingsværk af eg og fyr og omfattende istandsat 2021 ved Baumann Arki-

Fig. 13. Våbenhusets indre set mod nord (s. 3754). Foto Arnold Mikkelsen 2022. – Interior of the porch looking north.

tekter.³⁶ I tidens løb er tømmeret udskiftet og tavlene omsat mange gange, så det nuværende tårn indeholder få oprindelige dele, selvom konstruktionen formentlig er den originale.³⁷ Det lave tårn er i to stokværk, og grundplanen er rektangulær med tre fag i syd og nord og fire i øst og vest (jf. fig. 14-15 og 57). I højden er konstruktionen ind delt i fire niveauer ved løsholter støttet af dokke

og både korte og lange skrånivere. I syd er der en rektanglet dør. Tårnrummet anvendes til opbevaring,³⁸ og derfra er der adgang ved en trætrappe til klokkestokværket, som har to smalle glamhuller mod vest og to lignende mod nord. I tagfladen mod syd er der en *klokkekivist*, hvori klokken hænger (s. 3788). Oven på vestforlængelsens (†) kamtakker blev der opmuret en trekantgavl (jf. fig.

Fig. 14. Tårnet set fra vest (s. 3755). Foto Arnold Ikkelsen 2022. – *The tower seen from the west.*

11). Fra tårnet er der adgang til skibets loft ved en rektantet luge fra o. 1862 i skibets vestgavl.³⁹ Ved Heden Kirke fandtes et T-bindingværktårn frem til 1886–87, og Viby Kirke (DK Odense 4521) har en tårnoverdel af bindingsværk formentlig fra o. 1774, hvilket også forekom ved Munkebo og Marslev Kirker (omtales hhv. 1589 og 1590, DK Odense 4136 og 4328).

Eftermiddelalderlige reparationer og vedligeholdelser. 1589 var kirken lille og uden tårn.¹³ 1664 blev kirken istandsat ved en tømrer og en murer, som blev betalt henholdsvis 60 og 130 mark; de skulle selv afholde kost og egne folk. I Svendborg blev der købt 36 tønder kalk, 200 tagsten, fire dusin brædder, 62 lægter, 300 lægtesøm og noget jern foruden sand og vand til muremesteren.¹⁹ Der-

Fig. 15. Tårnet set fra syd (s. 3755). Foto Arnold Mikkelsen 2022. – *The tower seen from the south.*

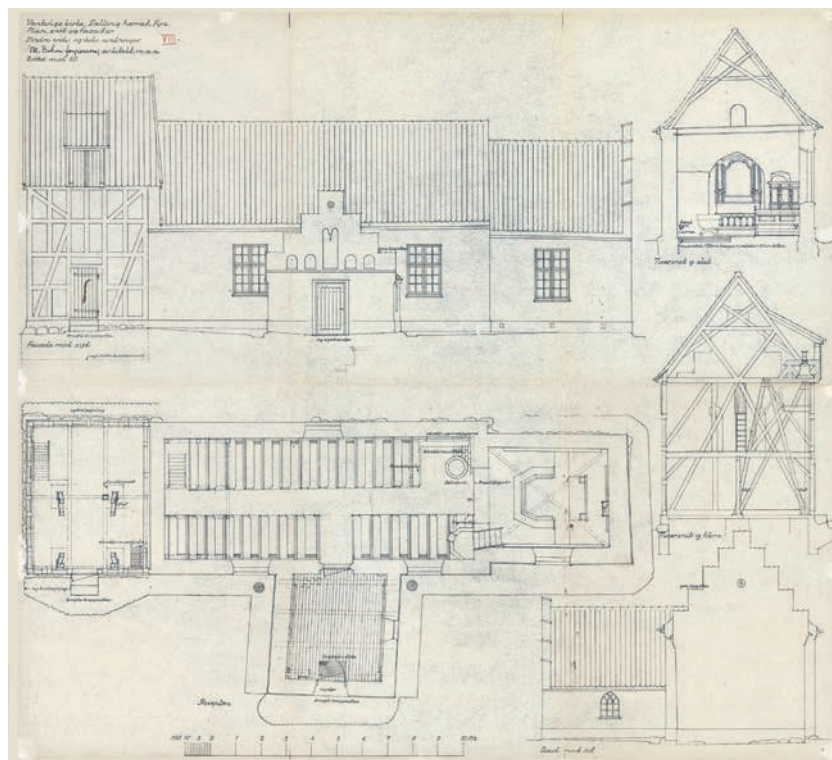

Fig. 16a-e. Opmåling af kirken. 1:300. a. Opstalt set fra syd. b. Tværsnit gennem skib. c. Plan. d. Tværsnit gennem tårn. e. Opstalt set fra øst. Målt og tegnet af Magnus Bohn-Jespersen 1960. I NM. — Scale drawing of the church. a. Elevation seen from the south. b. Cross-section through the nave. c. Plan. d. Cross-section through the tower. e. Elevation seen from the east.

udover blev der købt forskellige typer tømmer, muligvis til reparation af tagværkerne eller tårnet.⁴⁰ Året efter blev tårnet tækket med tre dusin brædder og 500 lægtesøm.¹⁹

1671-72 blev tårnet istandsat af tømmeren og mureren for henholdsvis 25 og 16 mark. Der blev anvendt egetømmer, kalk og 150 mursten.⁴¹ 1678 blev der muligvis indsat et vindue i kirken.²² 1723 trængte kirken til istandsættelse, og især tårnet var faldefærdigt.⁴²

1798 trængte kirken til reparation, hvilket blev lovet biskoppen,⁴³ og 1801 skulle kirken under reparation den følgende sommer.⁴⁴ 1837-38 blev den igen istandsat ved kirkeejeren A. C. Schaffalitzky de Muckadell.⁴⁵ 1867 og 1871 trængte kirkens sydside til istandsættelse,²⁰ hvilket kan have ledt til, at den 1881 blev pudset med cement. Nordsiden blev formentlig skånet, idet det nævnes 1908, at kun sydsidens og østgavlens puds

ønskedes fjernet.⁴⁶ Muligvis blev våbenhusets t sydgvæl ombygget i samme forbindelse med et fremspringende bånd lidt over gesimshøjde og en ny rundblænding øverst under nye cementafdækkede kamtakker. Korets østgvæl fik en tilsvarende rundblænding og afdækning af sine kamtakker. 1882 var kirkens nordøstre hjørne muligvis ved at skride ud.¹⁷

Overvejelser om nyt tårn. I anden halvdel af 1800-tallet var der et stort ønske om at opføre et grundmuret tårn i stedet for bindingsværkstårnet. Allerede 1801 havde det været på tale, da tårnet var brøstfældigt,⁴⁷ men 1862 ønskede kirkeejeren E. E. Schaffalitzky de Muckadell at ombygge tårnet ved en forestående hovedreparation; biskop Engelstoff var ikke modstander af planen, men den blev ikke realiseret.⁴⁸ Ved syn 1878 blev bindingsværkstårnet anset som vansirende og 'ude af stil med kirkens øvrige udseende', og der blev

rettet henvendelse til Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet, som ikke bifaldt ideen om et nyt tårn. Og eftersom tårnet ikke trængte til istandsættelse, ville heller ikke kirkeejeren opføre et nyt.⁴⁹

Ved ekstraordinært syn 1904 var kirkens mure solide, men korets sydmur buede stærkt ud foroven. Dog kunne den dårlige stand ikke vurderes præcist pga. facadens cementpuds, som var skrøbelig og burde fjernes. Der var revner i begge skibets gavle, dog uden bevægelse. Våbenhusets dør var for smal, og dets loft skulle snart fornys. Tårnets bindingsværk var 'af stærkt materiale', men trængte til reparation. Man ønskede at føre kirken til 'sin oprindelige skikkelse',²⁰ men da der opstod uenighed om den efterfølgende istandsættelse, udtalte den kongelige bygningsinspektør 1908, at kirken ikke egnede sig til en gennemgribende tilbageførelse af vinduer o.l. til de oprindelige former.⁵⁰

Ved en *istandsættelse* 1925 blev våbenhusets gavl delvist ommuret, da de gamle munkesten var medtagne og ikke kunne fastholde cementpudsen.⁴⁶ Hvor stor en del af gavlen, som blev ommuret, er usikkert, idet den i dag synes helt ny. Gavlen er muret af teglsten i munkestensformat lagt i krydsskifte med mange petringer. Den stod efter ombygningen stadig med cementpudset facade og ditto afdækkede kamtakker. Den retkantede, faldede dør er magen til den foregående, som kan have været ombygget i 1800-tallet som kirkens vinduer (jf. s. 3760). Gavlens blændingsudsmykning er omtrent magen til den forrige gavls (jf. s. 3754), dog er de nye blændinger rundbuede, og den midterste højblænding har en hængestav i stedet for en halvøjle. Derudover blev kirkens sydfacade repareret, og vinduerne fik sålbænke. Tårnet blev ligeledes istandsat.⁴⁶ 1926 omtales kirken som 'smukt og godt restaureret' både ind- og udvendig.⁵¹

Fig. 17. Kirken set fra nordøst. Foto Arnold Mikkelsen 2022. – *The church seen from the north east.*